UNIVERSITY OF HELSINKI

https://helda.helsinki.fi

Diskursiivinen psykologia uskonnontutkimuksessa : Esimerkkinä hengellisyyden versiot seurakuntien maaseutupoliittista roolia koskevassa haastattelupuheessa

Vesala, Kari; Pesonen, Heikki

Hjelm, Titus

2021

http://hdl.handle.net/10138/336414

Vesala, K & Pesonen, H 2021, Diskursiivinen psykologia uskonnontutkimuksessa : Esimerkkinä hengellisyyden versiot seurakuntien maaseutupoliittista roolia koskevassa haastattelupuheessa. julkaisussa T Hjelm (Toimittaja), Uskonto, kieli ja yhteiskunta : Johdatus diskursiiviseen uskonnontutkimukseen. Tietolipas, Nro 270, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, Sivut 113-141.

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. https://helda.helsinki.fi
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

6 Diskursiivinen psykologia uskonnontutkimuksessa

Esimerkkinä hengellisyyden versiot seurakuntien maaseutupoliittista roolia koskevassa haastattelupuheessa

Kari Mikko Vesala
https://orcid.org/0000-0003-1764-9052

Heikki Pesonen
https://orcid.org/0000-0002-7375-5418

Vaikka diskurssianalyyttinen tutkimus on lyönyt läpi uskonnontutkimuksessa (ks. tämän teoksen johdanto; Taira 2013; von Struckrad 2003), ei diskursiivisen psykologian (Harre 1995; Edwards & Potter 2001; Billig 2009), tai yleisemmin mikrotason sosiaalisen konstruktionismin (Burr 2015), näkökulma ole ollut paljoakaan esillä (Moberg 2013; ks. kuitenkin esim. Pauha 2015; Widdicombe 2011). Mobergin (2013) mukaan uskontotieteellisessä kirjallisuudessa on toistaiseksi keskitytty käsittelemään diskursiivisen otteen asemaa ja lähtökohtia, kun taas uskontoilmiöitä teoretisoivat ja empiiriseen tutkimukseen nojaavat keskustelut ovat vielä kehittymässä. Diskursiivinen psykologia voi tuoda hyödyllisen lisän näihin keskusteluihin.

Tässä luvussa hahmottelemme diskursiivista psykologiaa uskonnontutkimuksessa. Esittelemme ensin diskursiivisen psykologian erityisluonnetta teoreettisena ja metodologisena lähestymistapana käyttäen esimerkkinä Wooffittin (1992) aloittamaa tutkimuskeskustelua, joka käsittelee sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvaa uskottavuuden tuottamista paranormaaleille ilmiöille. Wooffittin työ edustaa diskursiivista psykologiaa vahvan keskustelunanalyyttisen otteen sävyttämänä (Potter & Hepburn 2009; Burr & Dick 2017). Luvun toisessa osassa avaamme tutkimustamme (2007), joka kytkeytyy diskursiiviseen psykologiaan retorisen sosiaalipsykologian (Billig 1996) kautta. Siinä käsitellään evankelis-luterilaisten seurakuntien toimintaa ja uskonnollista roolia koskevien asenteiden rakentumista haas-

https://doi.org/10.21435/tl.270

tattelupuheessa, jossa paikalliset toimijat kommentoivat seurakuntien osallistumista maaseudun kehittämiseen. Teemme syventävän analyyttisen ekskurssin keräämäämme aineistoon avaamalla sitä, miten hengellisyys rakentuu haastateltujen puheessa ja miten he käyttävät sitä asenteiden tuottamiseen. Tällä tarkastelulla tuomme ensinnäkin esiin toimijan uskonnollisuutta koskevien versioiden rakentumista puheessa. Toiseksi havainnollistamme sitä, miten diskursiivisen psykologian metodologinen ote voidaan ottaa huomioon tarkasteltaessa puhetilanteen ja kielenkäytön toiminnallista luonnetta.

Diskursiivisen psykologian lähtökohtia

Diskursiivinen psykologia edustaa mikrotason sosiaalista konstruktionismia, jossa kiinnostus kohdistuu yksilöiden väliseen vuorovaikutukseen ja suhteisiin. Diskurssilla viitataan tällöin puhumiseen, keskustelemiseen ja muuhun kielenkäyttöön yksilöiden toimintana ja yhteistoimintana. Makrotason konstruktionistisessa katsannossa diskurssilla tarkoitetaan puolestaan laajempia yhteisöllisiä, institutionaalisia tai kulttuurisia muodostelmia, joita tietynlaiset puhekäytännöt ja merkitysjärjestelmät pitävät yllä ja jotka rajoittavat tai mahdollistavat yksilötason toimintaa. (Burr 2015; Moberg 2013, 9.)

Mikro- ja makrotason erottelu on karkea eikä suinkaan selkeärajainen. Diskursiivisen psykologian painotusten ymmärtämisen kannalta siihen liittyy kaksi tärkeää seikkaa. Ensinnäkin, siinä missä makrotason konstruktionismi korostaa sosiaalisia rakenteita, antaa mikrokonstruktionismi sijaa toimijuudelle. Huomiota kiinnitetään siihen, mitä ihmiset tekevät ja saavat aikaan kielellä; heitä lähestytään aktiivisina, valintoja tekevinä diskurssin käyttäjinä. Toiseksi, tämän toimijuusoletuksen myötä diskursiivinen psykologia erottautuu, paitsi sosiaalisia rakenteita, myös yksilön sisäisiä psyykkisiä rakenteita korostavasta teoretisoinnista. Mikrotaso ei siis diskursiivisen psykologian tapauksessa tarkoita sitä, että asioiden rakentumista selitettäisiin yksilöissä vaikuttavilla tekijöillä, kuten kognitiivisilla rakenteilla tai taipumuksilla. Sen sijaan poraudutaan kielenkäyttöön tilannesidonnaisena ja vuorovaikutuksellisena toimintana, jolla ihmiset tekevät ja rakentavat asioita.

https://doi.org/10.21435/tl.270

Kielenkäyttöön toimintana kohdistuva pragmatistinen kiinnostus tarkoittaa sitä, että puhetta ei tulkita suoraviivaisesti tietona puheen kohteena olevasta asiasta tai heijastumana jostain puheen takana vaikuttavasta tekijästä. Diskursiivisessa psykologiassa käytetyt tulkintanäkökulmat ovatkin kohdistuneet muun muassa siihen, a) minkälaisia versioita todellisuudesta (esimerkiksi tapahtumista tai toimijoista) puhujat tuottavat (Burr 2015), b) miten puhujat käyttävät kieleen koodautuneita resursseja, esimerkiksi tulkintarepertuaareja (Potter & Wetherell 1987) tai kulttuurisia kategorioita (Jokinen ja muut 2012), tuottaessaan erilaisia versioita asioista, c) minkälaisia retorisia keinoja käytetään pyrittäessä tuottamaan totena pidettyjä tai uskottavia versioita asioista (Potter 1966), d) miten puhujat ottavat kantaa ja perustelevat kantojaan, punnitsevat argumentteja ja vasta-argumentteja (Billig 1996), e) miten puhujat positioivat eli asemoivat itseään ja toisia osapuolia (Harre & Langenhove 1998) ja f) miten he tuottavat itselleen subjektipositioita tai identiteettejä (Wetherell 2008). Lähtökohtaista on tulkintojen ankkuroiminen puheen ja sillä mahdollisesti saavutettavien seurausten tilannekohtaiseen, vuorovaikutukselliseen ja siten yhteistoiminnalliseen kontekstiin. Empiirisellä tasolla tämä tarkoittaa tutkimusotetta, jossa puhetta havainnoidaan tarkasti ja järjestelmällisesti ja sitä tulkitaan puhetilanne huomioon ottaen.

Sosiaalipsykologisena suuntauksena diskursiivisen psykologian yksi keskeinen piirre on sen erottautuminen sellaisesta kognitiivisesta ja muusta valtavirtateoretisoinnista, jossa ihmisen käyttäytymistä selitetään mielen sisäisillä psykologisilla rakenteilla (Billig 2009). Esimerkiksi asenteen käsite ymmärretään valtavirtasosiaalipsykologiassa yksilön mielessä vaikuttavaksi taipumukseksi tai tekijäksi, joka saa hänet arvottamaan asioita juuri jollain tietyllä tavalla. Potterin ja Wetherellin (1987) klassikkoteoksensa otsikossa käyttämä ilmaus ”beyond attitudes” oli kritiikkiä tällaista substantialistista ymmärrystä kohtaan. Heidän mukaansa arvottamista tulisi sen sijaan lähestyä tilannesidonnaisena kielellisenä toimintana, jolla tuotetaan asioista erilaisia versioita. Diskursiivisen psykologian konstruktionistinen lähtökohta sisältää oletuksen, että myös psykologisia ja mielellisiä ilmiöitä tulee lähestyä sosiaalisesti ja kielellisesti tuotettuina asioina. Niinpä asenteenkin voidaan ymmärtää konstruktionistisesti tarkoittavan puhutussa vuorovaikutuksessa rakentuvaa suhdetta, jossa joku

https://doi.org/10.21435/tl.270

arvottaa jotakin (Pyysiäinen 2010; McKinlay & McVittie 2009). Vastaavalla tavalla monet muutkin sosiaalipsykologiset yleiskäsitteet, kuten arvo (Billig 1996), kategoria (Jokinen ja muut 2012), attribuutio (Antaki 1994), emootio (Edwards 1999) tai intressi (Hopkins & Kahani-Hopkins 2004; Whittle & Mueller 2011), voidaan määritellä paitsi substantialistisen, myös konstruktionistisen teoretisoinnin kautta. Tämä seikka on merkille pantava, ei vain akateemisen terminologian, vaan myös aineistojen analyysissa käytettyjen teoreettisten käsitteiden käytön haasteena.

Diskursiivista psykologiaa – toisinaan diskursiivista sosiaalipsykologiaa – on tutkimusotteena muotoiltu usean kirjoittajan toimesta ja siten myös hieman vaihtelevasti (Harre 1995; Kent & Potter 2014; Edwards & Potter 2001; Billig 2009). Yksittäisiin tutkijoihin tai tutkimusryhmiin nojaamalla termiä olisi mahdollista käyttää kapeasti vain juuri tietynlaisiin teoreettisiin käsitteisiin ja metodisiin ratkaisuihin viittaavana (ks. esim. McKinlay & McVittie 2009). Tässä kirjoituksessa lähdemme kuitenkin siitä, että edellä luonnehdittujen konstruktionististen oletusten ja mikrotason sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja puheeseen toimintana kohdistuvan kiinnostuksen puitteissa diskursiivista psykologiaa voidaan tehdä erilaisilla menetelmällisillä ja käsitevalintoihin liittyvillä painotuksilla. Esimerkiksi Kent ja Potter (2014) erottavat kolme suuntausta, joista ensimmäisessä keskitytään tulkintarepertuaarien käytön analysoimiseen haastatteluaineistoissa, toisessa taas eritellään puhetekoja ja niiden seurauksia luonnollisissa tilanteissa taltioiduissa aineistoissa, ja kolmannessa hyödynnetään keskustelunanalyysia vuorovaikutuksen ja puheenvuorojen jaksottumisen tarkasteluun. Omissa tutkimuksissaan Potter yhtä kaikki käyttää paitsi etnometodologian ja keskustelunanalyysin, myös muun muassa Goffmanin edustaman vuorovaikutustutkimuksen sekä Billigin retorisen sosiaalipsykologian tarjoamia välineitä. McKinlay ja McVittie (2009) erottavat Potterin edustaman diskursiivisen psykologian Billigin retorisesta sosiaalipsykologiasta, vaikka toteavat, että näissä on paljon päällekkäisyyttä. Billig (2009) itse taas katsoo retorisen sosiaalipsykologian edustavan omanlaistaan sävytystä laajemmin ymmärretyn diskursiivisen psykologian puitteissa. Hänen mukaansa olennaista diskursiivisessa psykologiassa on kiinnostus kielen käyttöön toimintana ja kognitiivisen psykologian edustaman

https://doi.org/10.21435/tl.270

substantialismin hylkääminen sen tulkitsemisessa. Tältä kannalta esimerkiksi Jokisen ja muiden (2012) etnometodologiaan nojaava kategoria-analyysi sekä Vesalan ja Rantasen (2007) retorista sosiaalipsykologiaa soveltava laadullinen asennetutkimus ovat kumpikin omalla tavallaan diskursiiviseen psykologiaan kytkeytyviä lähestymistapoja.

Diskursiivinen psykologia ja uskonto

Konstruktionistisessa katsannossa uskonto on ihmisten rakentamaa, sekä niiltä osin kuin yksilöt kohtaavat sen heille annettuna että niiltä osin kuin he itse osallistuvat sen tuottamiseen ja muuttamiseen omassa elämässään. Diskursiivisen psykologian näkökulma kohdistuu uskontoon ja uskonnollisiksi katsottuihin ilmiöihin ihmisiä lähelle tulevina asioina, sellaisina kuin ne rakentuvat ja ovat tavoitettavissa heidän puheissaan, keskusteluissaan ja vuorovaikutuksessaan. Mitä ihmiset tarkasti ottaen tekevät, kun he puhuvat ja keskustelevat uskonnosta tai uskonnollisiksi katsotuista asioista? Minkälaisena puheen resurssina uskontoa käytetään ja minkälaisia versioita siitä tuotetaan? Mitä seurauksia eri versioilla voi olla? Miten ja minkälaisena uskonto ja uskonnollisuus voi rakentua osaksi ihmisten psykologista ja kokemuksellista todellisuutta? Kaikki nämä kysymykset voidaan kohdistaa monenlaisiin toimijoihin, tilanteisiin ja vuorovaikutussuhteisiin monenlaisten uskonnollisten perinteiden, kulttuurien ja yhteisöjen puitteissa tai niiden rajapinnoissa.

Yksi esimerkki uskontoon kohdistuvasta diskursiivisesta psykologiasta on Wooffittin tutkimus *Telling Tales of the Unexpected: The Organization of Factual Discourse* vuodelta 1992 (ks. Potter & Hepburn 2008; Burr & Dick 2017; Widdicombe 2011). Wooffitt tarkastelee sitä, miten keskustelevassa vuorovaikutuksessa tuotetaan paranormaaleja tapahtumia ja kokemuksia koskevalle puheelle asema tosiasioiden kuvauksina. Hän analysoi tilanteita, joissa paranormaaleja ilmiöitä, kuten telepatiaa, selvänäköisyyttä, ufoja, kehosta poistumisia tai henkiolentoja, kohdanneet ihmiset kertovat asiasta jollekin toiselle. Tutkimuksen lähtökohtana on kulttuurinen asetelma, jossa paranormaalit ilmiöt haastavat arkijärjen ja tieteellisen tiedon mukaisen ymmärryksen maailmasta. Kuten Wooffitt huomauttaa, esimerkiksi sosiaalitie-

https://doi.org/10.21435/tl.270

teellisessä uskonnontutkimuksessa on selitetty paranormaalia ja yliluonnollista koskevat kokemukset ja uskomukset sosio-ekonomisen marginalisoitumisen, kompensaation hakemisen tai psyykkisen epävakauden seurauksiksi. Niinpä henkilö, joka kertoo toisille tällaisesta kokemuksesta, kohtaa sen riskin ja haasteen, että häntä pidetään outona tai jopa psyykkisesti epävakaana. Tässä valossa on ymmärrettävää, että kertoja pyrkii synnyttämään vaikutelman, jonka mukaan kerrottu tosiallisesti tapahtui eikä kysymyksessä ole virhehavainto, toiveajattelu tai psyykkinen sekavuustila.

Wooffitt erittelee yksityiskohtaisesti, miten kerronta tapahtuu osana keskustelevaa vuorovaikutusta. Paranormaalia ilmiötä ei vain yksinkertaisesti raportoida, vaan puhuja rakentaa aktiivisesti tosiasialta vaikuttavaa kuvausta tapahtumista. Wooffitt ei oleta, että tällaisessa puheessa olisi kysymys hämäyspyrkimyksestä vaan enemmänkin arkisesta kommunikaatiotaidosta, jota tarvitaan siksi, että ihmisten pitäisi kyetä olemaan uskottavia toistensa silmissä. Paranormaalista tapahtumasta kerrottaessa puhujalla on käytettävissään useanlaisia keskustelullisia ja retorisia keinoja, joilla tapahtumaa voidaan rakentaa tosialliseksi, objektiiviseksi sekä kertojan omista odotuksista ja toiveista riippumattomaksi. Potter ja Hepburn (2008, 281–285) valottavat Wooffittin lähestymistä omasta aineistostaan otetulla esimerkillä. Tässä haastatellaan Carrie-nimistä naista, joka muutaman lyhyen repliikin mittaisessa jaksossa kertoo, kuinka aamulla herättyään katsoi ulos ikkunasta ja näki yöpukuun pukeutuneen oudon olennon kotitalonsa puutarhassa katsomassa hänen ikkunaansa. Hän sanoo ensimmäiseksi ajatelleensa, että hänen äitinsä kävelee puutarhassa yöpuvussaan. Hän kävi tarkistamassa ja totesi äidin nukkuvan omassa makuuhuoneessaan, minkä vuoksi olennon näkeminen todella pelästytti hänet. Carrie siis rakentaa vaikutelmaa, että outo olento ei suinkaan ollut hänen mielikuvituksensa tai herkkäuskoisuutensa tuote. Hän etsi luonnollista selitystä oudolle tapahtumalla ja otti sen vakavasti vasta, kun luonnollinen selitys kumoutui.

Wooffitt on jatkanut tutkimuksiaan muun muassa analysoimalla selvänäkijän saaman tiedon yhdistämistä paranormaaliin lähteeseen selvänäkijöiden ja heidän asiakkaidensa välisissä keskusteluissa (Wooffitt 2000), vainajien puheenvuorojen tuottamista ja käsittelyä spiritualististen meedioiden ja heidän asiakkaidensa istunnoissa

https://doi.org/10.21435/tl.270

(Wooffitt 2001) sekä koehenkilöiden ja kokeenjohtajien välisen keskustelun rakentumista parapsykologisissa laboratoriokokeissa (Wooffitt 2005). Paranormaaliin ja diskursiiviseen psykologiaan liittyvää tutkimuskeskustelua on myös jatkanut Lamont kollegoineen. Lamont (2007) tarkastelee kertojan oman aiemman epäuskon esiintuomista, mikä on yksi keskeinen uskottavuuden tuottamisstrategia kerrottaessa paranormaaleista ilmiöistä. Lamont ja kumppanit (2009) taas paneutuvat paranormaaleja uskomuksia kyseenalaistavien kuvausten tuottamiseen ja niiden uskottavuuden rakentamiseen ryhmäkeskusteluissa.

Merkille pantavaa diskursiivisen psykologian kannalta Lamontin ja kollegoiden tutkimuksissa on uskomus-käsitteen konstruktionistinen käyttö. He erottautuvat paranormaalin tutkimuksessa ja uskontopsykologiassa tavallisesta dispositionaalisesta teoretisoinnista, jossa uskomus nähdään yksilön sisäisenä kognitiivisena rakenteena ja yksilön puhetta ja käyttäytymistä selittävänä tekijänä. Lamont kumppaneineen ei siis tulkitse puhetta heijastumana tai kuvauksena yksilön sisällä vaikuttavasti uskomuksesta. Sen sijaan he lähestyvät uskomusta puheessa rakentuvana ja muotoiltavana ilmiönä. Ihmiset voivat puheessaan ilmaista, perustella ja kyseenalaistaa uskomuksia, he voivat esiintyä niihin uskovina tai irtisanoutua niistä. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja keskustelussa rakennetaan enemmän tai vähemmän yhteistoiminnallisesti erilaisia versioita itse kunkin uskomuksista niin, että jotkut versiot valikoituvat uskottaviksi ja vakavasti otetuiksi, ja näin myös tietynlaisia seurauksia tuottaviksi. Jos esimerkiksi jostakusta syntyy ja vakiintuu uskottavana pidetty kuva paranormaaleja uskomuksia omaavana henkilönä, on tällä helppo kuvitella olevan seurauksia henkilön identiteetin kannalta (Lamont 2007, 684).

Uskonto diskursiivisena kehyksenä seurakuntien yhteiskunnallista osallistumista koskevassa argumentaatiossa

Edellä mainituissa tutkimuksissa kiinnitytään paranormaaleja ilmiöitä käsittelevään kirjallisuuteen, eikä niissä juuri käydä uskonnontutkimukseen liittyviä keskustelua. Niissä kuitenkin tarkastellaan esimerkiksi spiritualismin tapaisissa liikkeissä tai vaihtoehtoisia elä-

https://doi.org/10.21435/tl.270

mäntapoja ja new age -henkisyyttä esittelevissä tapahtumissa tyypillisiä käytänteitä ja vuorovaikutustilanteita. Näin ollen niissä lähestytään nykypäivän kansanuskoa tai vaihtoehtouskonnollisuutta (ks. esim. Utriainen 2018) ja yleisemmin uskonnollisen maailmankuvan ja uskontopsykologian kannalta keskeistä kysymystä yliluonnollisesta ja sen ilmenemisestä arkielämässä (Taves 2011; Pyysiäinen 2004; Vesala 2004; Rancken 2017). Varsin toisenlaista tulokulmaa uskonnon ja uskonnollisuuden tarkasteluun edustaa tutkimuksemme (2007), jossa uskontoa lähestytään kristillisen valtauskonnon instituutioiden ja niitä ympäröivän sekulaarin yhteiskunnan kohtaamispinnassa, tarkastelemalla evankelis-luterilaisten seurakuntien toimijarooliin kohdistuvien asenteiden rakentumista ja uskonnollisen retoriikan asemaa tässä.

Tutkimuksemme lähtökohtana oli suomalaisessa maaseutupolitiikassa painokkaasti ilmaistu tavoite aktivoida maaseudun toimijat mahdollisimman laajasti mukaan maaseudun kehittämistoimintaan. Seurakunnat ovat perinteisiä ja merkittäviä toimijoita maaseutualueilla ja siten potentiaalisesti hyvin hyödyllisiä maaseutupoliittisille kehittämispyrkimyksille. Toisaalta seurakunnilla on erityinen rooli uskonnollisina toimijoina. Niiden kirkkolaissa määriteltyyn perustehtävään ei lähtökohtaisesti kuulu maaseudun kehittämisen tapainen yhteiskuntapoliittinen toiminta, vaikka erityistä maaseututeologiaakin on muotoiltu. Seurakuntien osallistuminen maaseudun kehittämiseen on siis potentiaalisesti kiistanalainen kysymys, johon voidaan kohdistaa yhtä hyvin myönteisiä kuin kielteisiäkin asenteita.

Erittelimme asenteiden rakentumista haastattelupuheessa, missä seurakunnan edustajat ja maaseudun kehittämiseen osallistuvat muut toimijat kommentoivat heille esitettyjä lauseväittämiä. Väittämissä pyydettiin ottamaan kantaa seurakunnan rooliin maaseudun kehittämistoiminnassa. Retorisen sosiaalipsykologian (Billig 1996) ja laadullisen asennetutkimuksen (Vesala & Rantanen 2007) periaatteiden mukaisesti emme tarkoittaneet asenteella yksilön mielessä vaikuttavaa arvottamistaipumusta, vaan kannanottojen ja perustelujen yhdistelminä hahmottuvia, haastatteluvuorovaikutuksessa havaittujen puhetekojen kokonaisuuksia. Lisäksi analysoimme asenteiden rakentumista kehysanalyyttisesta näkökulmasta (Goffman 1986) tarkastellen sitä, kuinka haastatellut perustelivat kantojaan hyödyntämällä maaseudun kehittämistä ja uskontoa tulkintakehyksinä.

https://doi.org/10.21435/tl.270

Analyysimme osoitti, miten haastateltavat käyttivät toiminnan merkityksiä määrittävää kehystämistä kannanottamiseen ja perustelemiseen kietoutuvana retorisena välineenä rakentaessaan asenteita seurakunnan osallistumista kohtaan. Myönteisten asenteiden rakentamiselle oli leimallista maaseudun kehittämisen ja seurakunnan uskonnollisen roolin joustava käyttö toisiinsa limitettävissä olevina tulkintakehyksinä. Tällöin maaseudun kehittäminen ymmärrettiin osaksi seurakunnan toimintaa. Kielteisiä asenteita rakennettaessa maaseudun kehittämistä ja uskontoa käytettiin jäykemmin toisiaan poissulkevina kehyksinä, jolloin esimerkiksi vastustettiin seurakunnan toimintojen ulottamista yhteiskunnallisen aktiivisuuden ja vaikuttamisen suuntaan.

Hengellisyyden versiot seurakuntien edustajien ja maaseudun kehittäjien kohtaamispinnalla

Hengellinen ulottuvuus oli yksi tutkimuksessamme käytetty termi, jolla kuvattiin seurakunnan osallistumisen uskonnollista kehystämistä. Analyysin keskiössä oli kuitenkin seurakunnan osallistumista koskevien asenteiden rakentuminen, eikä esimerkiksi hengellisen ulottuvuuden retorista käyttöä tarkasteltu erikseen. Tutkimusasetelmaa ja aineistoa ajatellen voidaan silti hyvin kysyä, mitä hengellisyydellä tällaisessa yhteydessä tarkoitetaan? Minkälaisia versioita haastatellut siitä tuottivat ja miten he niitä käyttivät? Näin voidaan osaltaan valaista sitä, minkälaisena uskontokehystä näissä haastatteluissa käytettiin.

Seuraavassa syvennämme aiemmin julkaistuja analyysejamme (ks. Pesonen & Vesala 2007; Pesonen, Niska & Vesala 2013) erittelemällä tarkemmin hengellisyyteen liittynyttä kommentointia. Tätä varten hyödynnämme alkuperäistä tutkimusaineistoamme.

Tutkimusta varten haastateltiin kuntien, seurakuntien, maaseudun kehittämisyhdistysten sekä yrittäjä-, maatalous- ja kyläyhdistysten edustajia neljän maaseutukunnan alueella. Kaikkiaan toteutettiin 42 haastattelua. Haastattelut toteutettiin laadullisen asennetutkimuksen (Vesala & Rantanen 2007) periaatteiden mukaan puolistrukturoituina virikehaastatteluina, joissa haastateltuja pyydettiin omin sanoin kommentoimaan heille esitettyjä väittämiä. Kaksi ensimmäistä väitet-

https://doi.org/10.21435/tl.270

tä kutsuivat kommentoimaan seurakuntien aktiivisuuden lisäämistä maaseudun kehittämistoiminnassa. Väitteet olivat seuraavat: ”Seurakuntien tulisi nykyistä laajemmin osallistua maaseutua kehittäviin ja sen elinvoimaisuutta säilyttäviin toimintoihin” ja ”Seurakunnan pitäisi nykyistä aktiivisemmin etsiä yhteistyömahdollisuuksia muiden maaseudun toimijoiden kanssa”. Kumpikin väite jätti avoimeksi kysymyksen seurakuntien uskonnollisesta identiteetistä ja sen merkityksestä tässä yhteydessä. Näiden jälkeen esitetyt kaksi väitettä sen sijaan haastoivat kommentoimaan juuri sitä: ”Seurakunnan tulisi osallistua myös sellaisiin maaseutua kehittäviin ja sen elinvoimaisuutta säilyttäviin toimintoihin, joihin ei liity hengellistä ulottuvuutta” ja ”Maaseudun kehittäminen ja sen elinvoimaisena säilyttäminen ei saa olla itseisarvo, joka ohittaisi seurakunnan tehtävän kristillisen sanoman levittäjänä”. Väitteet esitettiin kaikille haastatelluille tässä järjestyksessä.

Haastatelluille esitetty kolmas väite kutsui kommentoimaan nimenomaan uskonnollista kehystä ja sen käyttöä maaseudun kehittämisen yhteydessä. Sen kommentoinnissa rakentui kolmenlaisia asenteita: 1) seurakunta voi osallistua kehittämiseen ja on toivottavaa, että se ei pidä hengellistä ulottuvuutta näkyvillä, 2) seurakunta voi osallistua kehittämiseen, eikä hengellisen ulottuvuuden tarvitse olla näkyvillä, koska se on joka tapauksessa jollain tavalla mukana, 3) seurakunta voi osallistua kehittämiseen vain, jos hengellinen ulottuvuus on näkyvillä. Kommentteja hyvin keskeisesti jäsentävä tekijä oli se, onko hengellisyys näkyvillä seurakunnan ja muiden toimijoiden välisessä kanssakäymisessä ja yhteistyössä.

Mutta mitä hengellisyydellä tässä yhteydessä tarkoitetaan? Retorisen asiayhteyden kannalta kysymys on siitä, että perustellessaan kantojaan, haastateltujen on käytettävä hengellisyyttä perustelemisen resurssina. Toisin sanoen heidän on nojattava jonkinlaiseen ymmärrykseen hengellisyydestä ja käsiteltävä sitä tietynlaisena asiana tai ilmiönä.

Hengellisyys toimintokategoriana

Kolmanteen väittämään esitetyistä kommenteista on tarkalla luennalla ja aineistohavaintojen ryhmittelyllä mahdollista tunnistaa kaksi keskenään erityyppistä versiota hengellisyydestä. Ensimmäisessä

https://doi.org/10.21435/tl.270

hengellisyys tarkoittaa toimintokategoriaa siten, että jotkut toiminnot ymmärretään hengellisiksi ja jotkut ei. Toisessa versiossa hengellisyydellä tarkoitetaan periaatetta, jolla kyllä voidaan arvioida toimintoja mutta joka ei siis itsessään ole jokin tietty toimintokategoria. Nämä retoriset versiot ovat melko selkeästi artikuloituneena joidenkin haastateltujen esittämissä perusteluissa, kun taas toisissa tapauksissa niiden käyttö on luettavissa implisiittisenä. Kummallakin versiolla tuotetaan useanlaisia kantoja väitteen esittämään kiistakysymykseen, eivätkä ne siis mene suoraviivaisesti yksiin edellä mainittujen asenteiden kanssa. Yhtä kaikki, hengellisyyden eri versioiden käytön tunnistaminen auttaa osaltaan näkemään, miten haastateltavat kielenkäytössään rakentavat näitä asenteita.

Hengellisyyttä toimintokategoriana tuotetaan erottamalla hengellinen toiminta maallisesta tai arkisesta. Esimerkiksi:

> Toimintaryhmän edustaja: ”Sanoisin et seurakunnan tulisi osallistua myös semmosiin maaseutua kehittäviin toimenpiteisiin, joihin ei liity hengellistä ulottuvuutta. Olen sitä mieltä, pitäs olla siellä arjessa mukana.”

> Yrittäjäyhdistyksen pj: ”Vois olla semmosta kyläyhteisön järjestämää toimintaa missä ei nyt välttämättä sitä hengellistä puolta nyt tule niin esiin, et se vois olla jotain vähän maallisempaa.”

Hengellisinä toimintoina aineistossa puhutaan muun muassa hautajaisista, häistä, kastamisesta, rippijuhlista, kirkonmenoista, siunaamisesta, saarnaamisesta, julistamisesta, sanoman levittämisestä, pyhäkoulusta, virren veisaamisesta tai kirkkokonserteista. Hengellisyyden prototyyppi tässä ymmärryksessä on seurakunnan tiloissa tapahtuva, seurakunnan jäsenille suunnattu ja tarjottu toiminta, joka erottuu maallisesta ja arkisesta. Maallisena ja arkisena taas puhutaan elämän aineellisista ja taloudellisista puolista, kuten perustarpeista, työnteosta ja yritystoiminnasta sekä henkisestä puolesta, kuten harrastuksista, mielenterveydestä ja jaksamisesta. Haastatteluissa puhuttiin monenlaisista toiminnoista, jotka erottuvat hengellisistä, kuten teiden ja asuntojen rakentamisesta, harrastuspalvelujen tuottamisesta tai julkisella rahoituksella toteutettaviin kehittämisprojekteihin osallistumisesta, tai esimerkiksi tukihenkilötoiminnasta:

https://doi.org/10.21435/tl.270

> Maa- ja kotitalousnaisten pj: ”Tietysti jos mietitään niin esimerkiks tää maaseudun tukihenkilötoiminta niin eihän tää suoranaisesti oo sitä hengellistä.”

Osassa kommentteja siis lähdetään siitä, että tietyt toiminnat ovat hengellisiä ja toiset taas eivät. Tällaisen ymmärryksen varassa perustellaan yhtä lailla väittämää vastustavia kuin sen hyväksyviä kannanottoja. Jotkut haastatellut torjuivat seurakunnan osallistumisen maaseudun kehittämiseen vedoten siihen, että seurakunnan tehtävänä on nimenomaan hengellinen toiminta, eikä sen tulisi käyttää resurssejaan muuhun:

> Maa- ja kotitalousnaisten pj: ”Mutku se on mulle vaan se kirkko, mie vaan menen kirkkoon ku siel on joku juttu, et minun pitää mennä sinne. Ni mie en osaa ajatella silleen et, seurakunnas varmaan on jotai muutakin … ohan siel varmaan kaikennäköst toimintaa, mut ei oo koskaan kolahtanu minuun, ni sen takia se on vaan kirkko”.
> Haastattelija: ”Eli se on sulle se kirkkorakennus ja se et mitkä toiminnat siihen kirkkorakennukseen liittyy.”
> Maa- ja kotitalousnaisten pj: ”Niin justiin, minun pojantytär just kastettiin – – se oli sitä toimintaa mikä minun mielest kuuluu seurakunnalle ja, ei minust sellanen bisnes ja tällanen, se on minust ihan vieras siel suunnassa. Muutakun siel hengellisel puolella, mut täs nyt on näit hengellisii ulottuvuuksii näit mitä se nyt harrastaa hengellisel puolella tää meijän kirkkoherra järjestämäl kaikenlaisii miesteniltoi ja naisteniltoi ja yrittää saaha kylän ihmisiä vähän irti niistä jokapäiväsist askareista.”

Jotkut taas kannattivat väitettä sillä perusteella, että seurakunnat joka tapauksessa harjoittavat myös maallista toimintaa, kuten pitävät väestörekisteriä ja hoitavat omaisuuttaan. Näin ollen esimerkiksi tonttien kaavoitukseen tai metsien virkistyskäyttöön liittyvä maaseudun kehittäminen katsottiin seurakunnille luontevaksi ja mahdolliseksi maallisena toimintana:

> Kyläyhdistyksen pj: ”Ja siellä on valtavan hienot liikkumismahollisuuet, patikka ja retkeilymahollisuuet, että sitä kautta se yhteistyö nyt ei välttämättä tarvii olla hengellistä, jos se siihen liittys niin ilman muuta seurakuntahan vois olla mukana luovuttamassa niitä alueita, johonkin hankkeeseen sitte, maaomaisuuksia.”

https://doi.org/10.21435/tl.270

> Haastattelija: ”Joo, elikkä – – tavallaan toisissa asioissa seurakunta vois olla mukana – –”
> Kyläyhdistyksen pj: ” – – niin no joku virkistymiskäyttö, että ei siinä nyt aina tarvii olla hengellisyyttä mukana, että sitä kautta sitte piristäs maaseutuu ja ihmisten olemista maaseudun alueella.”

Ymmärrys hengellisestä omana toimintakategorianaan näkyy myös niissä väitettä kannattaneissa kommenteissa, joissa hengelliset ja maalliset toiminnot asetetaan rinnakkain samalle toimintakentälle. Seurakunnan esitetään voivan osallistua maalliseen toimintaan tuomalla esimerkiksi markkinatapahtumaan tai maataloustyöhön oman hengellisen lisänsä:

> Kirkkoherra: ”Jos nyt katotaan että toi meijän joulukadunavaus viime sunnuntaina, niin eihän se ollu hengellinen tilaisuus. Mutta siihen oli adventtikirkko, mikä merkkas sitä että seurakunta on ollu mukana. Meijän lähetysväen myyjäiset oli tässä, niin tuota siihen saatiin se hengellinen ulottuvuus.”

> Maa- ja kotitalousnaisten pj: ”Et siin on myöskin tämmönen hengellinen ulottuvuus et on nää sadon siunaamiset ja muuta.”

Lisäksi seurakunnan edustajan katsotaan voivan osallistua maalliseen virkistystoimintaan myös hengellisen roolinsa ulkopuolella:

> Toimintaryhmän edustaja: ”– – mut periaatteessa kyllä. Koska – – tää nyt ei oo varsinaista kehittämistoimintaa, mutta se, että tää meijän kirkkoherra on siellä metsästysseurassa, ei kukaan varmaan oleta että hän siellä nuotiolla pitää saarnaa tai hengellistä puhetta tai mitä tahansa, vaan hän on siellä tavallisena ihmisenä. Ja se vaikuttaa kuitenkin siihen että miten tää seurakunta koetaan niin mikä on tää seurakunnan paikka tai asema tai mukanaoleminen että siinä mielessä seurakunnan tulisi osallistua myös semmosiin maaseutua kehittäviin toimenpiteisiin joihin ei liity hengellistä ulottuvuutta. Olen sitä mieltä, pitäs olla siellä arjessa mukana – – sitten kun on esimerkiks se joulurauhan julistus riistalle niin sillon hän on siellä seurakunnan edustajana.”

Seurakunnan osallistumisen hengellinen ulottuvuus näyttäytyy näiden esimerkkien valossa kysymyksenä siitä, tuovatko seurakunnan edustajat hengellisiä toimintoja mukanaan maalliseksi koettuun yh-

https://doi.org/10.21435/tl.270

teistoimintaan eli harjoittavatko he heille tunnusomaisia, hengellisinä pidettyjä toimintoja vai pysyttäytyvätkö he maallisissa toiminnoissa kuten muut toimijat. Hengellisten toimintojen mukaantulo näyttäytyi monissa kommenteissa potentiaalisena ongelmakohtana muiden maaseudun kehittäjätoimijoiden ja seurakunnan kanssakäymisessä ja yhteistoiminnassa. Ongelmakohta kietoutuu kommenteissa siihen, että yhtäältä katsotaan, että sanoman levittäminen, saarnaaminen tai julistaminen on seurakunnan tehtävä, jota sen pitäisi toteuttaa kaikissa yhteyksissä. Toisaalta taas nähdään vaarana, että tämä koetaan maaseudun kehittämisen tapaisiin asiayhteyksiin sopimattomaksi toiminnaksi: tuputtamiseksi, toisten käytöksen arvostelemiseksi tai kontrolloimiseksi ja yksityisiin uskonasioihin puuttumiseksi, kuten seuraavissa esimerkeissä:

> Sosiaali- ja terveysjohtaja: ”Seurakunta lähtee siitä että tuo sitä omia, sitten jos tehdään muuta työtä kun sitä hengellistä työtä niin sillonhan se on toinen asia, mutta kun ihmiset sen kuitenkin yhdistää että jaahas ne tuli meille tuputtamaan ja siitähän ei saa olla kysymys.”

> Haastattelija: ”Sitte olis tämä kolmas väite joka kuuluupi näin, että seurakunnan tulisi osallistua myös sellaisiin maaseutua kehittäviin ja sen elinvoimaisuutta säilyttäviin toimintoihin joihin ei liity hengellistä ulottuvuutta?”
> Yrittäjäyhdistyksen pj: ”Onhan näist osa mitä meijän seurakunnast on, niin eihän ne kaikki oo just niin siitä hengellisest lähtökohdast et just näiden turinatupien ja sit nää et sielt voi käydä yritystä esittelemässä ja retket ja kaikki. – – Just semmonen et tullaan ihmist lähelle, et osalla ihmisist voi olla se kynnys just korkeempi et ku ajattelee et se on seurakunnan ja niinku sitä hengellistä.”
> Haastattelija: ”Minkähän takia siinä hengellisessä on jotain niin vaarallista sitten?”
> Yrittäjäyhdistyksen pj: ”En tiiä, osa ihmisist kokee sen niin semmosena yksityisenä asiana…”
> Haastattelija: ”Joo?”
> Yrittäjäyhdistyksen pj: ”…se on et se ei välttämättä kuulu toisille se, oma usko, vakaumus.”
> Kyläyhdistyksen pj: ”No se et jos seurakunta pystyy silleen toimimaan et sitä ei ainakaan liiaks ole siinä näkyvillä niin se aktivoi kyläläisiä.”
> Haastattelija: ”Missähän se raja kulkee?”

https://doi.org/10.21435/tl.270

> Kyläyhdistyksen pj: ”Ehkä se nyt on siinä jossain pakollisessa virren veisuussa. Kyllä se on aika vaikea silleen se raja mutta jos se rajottaa jotain semmosta normaalia elämää, jota ei nyt muuten katota paheelliseks että seurakunta kattos sen tai liiaks ohjastaa, tai ei vois osallistua johonkin, sellanen ei tietysti ole hyvä, mutta jos kyläkunnalle saa jotain ja jos se nyt just tulee seurakunnan taholta niin se varmaan on just silleen asiallista et siinä ei ole siinä mielessä mitään kyseenalaistamista. Kyllä tosiaan olis ihan hyvä jos pystyis osallistumaan.”

Näissä esimerkeissä näkyy hyvin, miten haastateltavat rakentavat uskottavuutta kannanotoilleen vetoamalla siihen, että he eivät puhu vain omasta puolestaan vaan monien jakamasta asenteesta (vrt. Wooffit 1992; 2020). Yhtä kaikki, seurakunta toivotetaan tervetulleeksi osallistumaan, kunhan se ei tuo mukanaan hengellistä toimintaa:

> Yrittäjäyhdistyksen pj: ”No osittain mutta se olis kuitenkin hyvä jos ne olis mukana ilman sitä hengellistä puolta siis silleen että ne olis mukana mutta, koska kyllä se kuitenkin tuo sitä seurakuntaa lähemmäs ihmisiä, ja ehkä semmoseks tutummaks ja tavalliseks, että se ei olis niin kaukana ihmisille niinku se herkästi on sitten ehkä nuoremmille sitten.”

Seurakunnan edustajien pidättäytyminen hengellisistä toiminnoista oli siis monissa kommenteissa mainittu toivetila tai ehto sujuvalle yhteistoiminnalle. Tällaista toivetta myös kritisoitiin, kuten kirkkoherran seuraavassa sitaatissa:

> Kirkkoherra: ”Musta tuntu kerran ihan kummalliselta kun mut pyydettiin pitämään tämmönen joulutervehdys, joulupuhe. Ja se oli vielä tuossa meidän vanhusten palvelukodilla, missä on tutut vanhukset joitten kanssa pitäny seurakunnan piiriä ja muuta, mutta sen järjesti oliko se nyt Leijonat, Rotaryt, joku tämmönen, jonka toiminnassa, tai ne sano, että se ei sais olla hengellinen puhe eikä tämmönen. No kyl mä menin sinne, ja tuntu vähän siltä, et mitä muuta mä voin sanoo et hyvää joulua kaikille. Must se oli vähän outo tilanne, että miks he sitten ylipäänsä minut sinne halusi. Et tuntu sillai hassulta. Et siin on kyllä vähän sekin puoli, että jos seurakunta pyydetään mukaan niin ihmiset yleensä tietää mikä on seurakunta, ja mikä se seurakunnan juttu on. Että kyllä se pyyntö ainakin sisältää semmosen positiivisen viestin siitä, että et myöskin se teijän juttu. Ei niin et me halutaan vaan et te annatte meille rahaa tukee tähän näin. Vaan että se seurakunnan viesti ja juttu on semmonen ihan ok asia ihmisten mielissä.”

https://doi.org/10.21435/tl.270

Hengellisyys periaatteena

Mikä sitaatissa mainittu seurakunnan oma juttu sitten on? Edellä esitetyn valossa se voitaisiin ymmärtää pitäytymisenä hengelliseksi katsottuun toimintokategoriaan, mutta myös toisenlainen vastaus on mahdollinen. Tätä avaa hengellisyyden toinen retorinen versio. Siinä hengellisyyttä käsitellään toiminnan taustalla olevana periaatteena, jolla voidaan perustella, oikeuttaa ja punnita valittuja toimintoja. Tämän version tuottamiseen liittyy kommenteissa usein kriittinen etäisyydenotto hengelliseen selkeärajaisena toimintokategoriana. Otetaan muutama esimerkki. Seuraavaa näytettä on edeltänyt keskustelu, jossa haastateltava on aloittanut väittämän kommentoinnin kritisoimalla sitä, että kirkko ei laman aikana osallistunut sosiaaliseen asuntotuotantoon, millä se olisi voinut helpottaa asunnottomien ihmisten pahoinvointia. Hän toteaa, että tämä ei olisi hengellistä toimintaa tai hengellistä apua, mutta voisi silti olla seurakunnan perustehtävän toteuttamista eli ihmisten ahdingon helpottamista. Haastattelija jatkaa tästä kysymällä:

> Haastattelija: ”Minkäslaiseks te sitten näätte et minkälainen se seurakunnan perustehtävä on?”
> Kunnanjohtaja: ”No emmä tiedä, seurakunta varmaan ite tietää sen paremmin, mutta kyl mä luulen että Raamatustahan se johdetaan kuitenkin – –. Kyl mä nyt ehkä kaikkein keskeisimpänä oppina pidän kuitenkin sitä kultasta sääntöä, että varmaan siitä jos johtaa kaiken mitä seurakunta tekee niin sillon ei ainakaan metsään mene.”

Haastateltava ei suoraan sano, että tarkoittaa hengellisellä ulottuvuudella Raamatun kultaisen säännön kuvaaman periaatteen käyttöä toiminnan arvioinnissa, vaikka selvästikin tarjoaa tällaista ymmärrystä. Toisessa näytteessä haastateltava tekee eksplisiittisen eron hengellisyyteen toimintokategoriana ja tarjoaa sen tilalle kirkon tehtävää yhteisöllisyyden rakentajana:

> Kirkkoherra: ”Niin siis sen toiminnanhan ei tarvii olla hengellistä tai uskonnollista, mut onhan seurakunnalla myös henkinen, yks seurakunnan ja varmaan koko kansankirkon perustehtävä on myös olla rakentamassa yhteisöllisyyttä – – jos ajattelet yhteisöllisyyttä, joka on meijän kaikkein

https://doi.org/10.21435/tl.270

> uhanalaisin tilanne tällä hetkellä, ja ainakin Etelä-Suomessa ja ainakin Kymenlaaksossa ja Uudellamaalla ihmisten yksilöityminen ja minäkeskeisyys, niin kyllähän kansankirkon yks perustehtävä on säilyttää ja rakentaa yhteisöllisyyttä. Eihän me tietenkään voida jäädä silloin jäädä pois niistä hankkeista mitä on. Jos ajatellaan esimerkiks [alueen kehittämishanketta], niin eihän se millään tavalla liippaa meitä, mut yhteisöllisyyden näkökulmast se liippaa. – – Enkä itse nääkkään että hengellisyys tarkoittaa että se on virsi, puhe, virsi ja päälle loppurukous. Kyl seurakunta on hengellisenä yhteisönä mukana siinä, ja se ei voi jäädä siit pois.
> Haastattelija: ”Elikkä se tavallaan mielestänne nousee meidän kirkon kansankirkkoroolista tää…”
> Kirkkoherra: ”Kyllä, tottakai. Meijän kansankirkko kuuluu suomalaiseen yhteiskuntaan ja maallisen ja hengellisen regimentin ero on selkeä. Mut siitä huolimatta hengelliseen regimenttiin kuuluu arvostella eettisistä ratkaisuista maallista regimenttiä. Mutta toisaalta hengelliseen regimenttiin kuuluu mukanaolo myös maallisen regimentin alueella. Eli eihän me silleen voida umpioitua, erottautua, että me mietitään kirkkoneuvoston suuressa viisaudessa että mihinkä tilaisuuteen me voidaan osallistua. Kyl me voidaan osallistua mihkä tahansa.”

Tässä siis kirkkoherra rakentaa kolmatta väitettä kannattavaa näkökantaa vetoamalla siihen, että toiminnan tasolla ei tarvitse rajautua hengellisinä pidettyihin toimintoihin, koska olennaista hengellisessä ulottuvuudessa on seurakunnan perustehtävä, toisin sanoen se periaate, minkä pohjalta toimintaan osallistutaan. Seuraavassa esimerkissä haastateltava lähtee väitteen kommentoinnissaan liikkeelle hengellisen ulottuvuuden ja toimintokategorioiden hengellinen–maallinen-erottelun problematisoinnista:

> Kunnanjohtaja: ”Hyvin monet asiat nytkin tietysti mitä seurakunnat tekee, niin miten niihin liittyy hengellinen ulottuvuus, enemmänkin se on sosiaalisuuden, tasa-arvoisuuden ja inhimillisyyden ulottuvuus et mä sen hengellisyyden siitä, sitä vähän väärinkin käytetään jossain mielessä sanoisin.”
> Haastattelija: ”Niinkun millä tavalla?”
> Kunnanjohtaja: ”Sanoisin että tämmönen toiminta mitä esimerkiks syrjäytyneiden ryhmien tai, muuten käytetään niin, se on myötäelämistä, tukemista monta kertaa, se on myöskin inhimillisen tukijan ja psykologin roolissa enemmänkin kun perinteisen kirkollisen tai hengellisen asian kans tekemisissä. Et ihmisten perustoimintaedellytyksen jaksamisesta, et-

https://doi.org/10.21435/tl.270

> tä miten siihen liittyy se hengellinen ulottuvuus, kun ensin pitää saada joku asia tai ihminen kuntoon, et siis siinä mielessä mikä on hengellinen ulottuvuus, se olis tietysti hyvä määritellä."
> Haastattelija: "No miten te määrittelisitte sen?"
> Kunnanjohtaja: "No mä näkisin enemmänkin, et se olis kirkon perussanoman eteenpäin viemistä, et se on se hengellinen ulottuvuus ehkä. Et mitä varten kirkko on olemassa, mitä varten seurakunnat on olemassa, et sillä on joku tehtävä, joku missiohan sillä täytyy olla minkä puolesta se tekee töitä. Et sieltä se löytyy varmaan se osote, ja kyllä siellä sanotaan lähimmäisenrakkaus ja inhimillinen elämä ja kaikki tämmönen tasa-arvo yhteiskunnan hyväksi ja heikompien hyväksi, mutta se on aika tärkeetä tässä. Heti vastaan tulee tietysti se, että hengellinen ja sit maallinen, että on hyvä varmaan olla jako olemassa, mutta sitte kun ollaan semmosten sosiaalisten asioiden ympärillä, niin se rajanveto ei ole kyllä niin selvä."

Haastateltava aloittaa kritisoimalla hengellisyys-sanan käyttöä vastakohtana maalliselle toiminnalle, jossa esimerkiksi tuetaan syrjäytyneitä ryhmiä. Hän päätyy luonnehtimaan hengellistä ulottuvuutta seurakunnan tehtäväksi eli missioksi. Tätä hän kuvailee yhtäältä sanoman eteenpäin viemiseksi ja toisaalta lähimmäisenrakkaudeksi, inhimillisen elämän, tasa-arvon, yhteiskunnan ja heikompien hyväksi työskentelemiseksi. Hän ei kokonaan torju hengellinen–maallinen-jakoa, mutta toteaa, että rajanveto ei ole aina selkeää.

Vain muutama haastateltu puki erikseen sanoiksi ymmärryksen hengellisyydestä toiminnan taustalla vaikuttavana periaatteena. Monet kuitenkin käyttivät tätä ymmärrystä osana kommentointiaan. He vetosivat kirkon ja seurakunnan perustehtävään tai arvoihin, joita vasten seurakunnan toimintaa ja osallistumista tulisi punnita. Tältä pohjalta he ottivat kantaa sen puolesta, että seurakunta voi osallistua myös sellaiseen toimintaan, jota ei ole toimintana kategorisoitu hengelliseksi. Usein nämä kommentit liittyivät toisten ihmisten auttamiseen ja tukemiseen. Esimerkiksi:

> Seurakunnan talouspäällikkö: "Minusta tavallaan seurakunnan ja kirkon toimintaperiaate täytyy siellä taustalla olla jotenkin mukana. Jos on esimerkiks tämmönen lasten hyvinvointiin, tai perheitten hyvinvointiin liittyvä projekti, vaikkei sitä nyt ihan hengelliseksi mielletäkään, niin miks ei siinä vois olla mukana."

https://doi.org/10.21435/tl.270

> Kirkkoherra: ”No kyllä vois olla. Tossa nyt vois mainita esimerkiks nämä tän tyyppiset yhteistyökurssit kansalaisopiston kanssa, joilla ei välttämättä ole mitään hengellistä ulottuvuutta, jotka ihmisen hyvinvointia tukee. Koska ihminen on kokonaisuus, ja mun mielestä ei sillai voi pilkkoo. Et jos, pilkkoo ihmistä osiin, koska on fakta että jos ruumis voi huonosti, niin ei sielukaan hyvin voi, ehkä. Ja henki riutuu. Et kyl kaikki vaikuttaa kaikkeen, kyllä sillä tavalla seurakunta voi olla mukana. Hyvissä hankkeissa, jotka tukee ihmisen hyvinvointia.”

Näissä sitaateissa haastateltavat käyttävät hengellisen ulottuvuuden termiä hengelliseksi kategorisoidun toiminnon merkityksessä mutta samalla vetoavat lähimmäisen auttamiseen seurakunnan toiminta-periaatteena, mikä sekin toisaalla aineistossa tulkitaan Raamatulla perusteltavaksi hengelliseksi ulottuvuudeksi. Hengellisen ulottuvuuden mukanaolo voi siis tarkoittaa kahta eri asiaa: hengelliseksi tulkitun toiminnon läsnäoloa tai hengellisen periaatteen läsnäoloa maallisen toiminnon taustalla. Ensimmäisessä hengellisyys on näkyvillä erillisen hengelliseksi tulkitun toiminnon muodossa. Jälkimmäisessä hengellisyys on mukana epäsuorasti, toiminnan taustalla olevana periaatteena. Seuraavassa näytteessä haastateltava artikuloi hengellisen periaatteen epäsuoran mukanaolon muotoon ”tavallaan ehkä pikkusen piilotettuna”:

> Seurakunnan talouspäällikkö: ”No ei minun mielestäni pitäs osallistua siis varsinaisiin tämmösiin, et kyllä siinä täytyy se tarkotus olla jollain tavalla, seurakunnan toiminta-ajatuksen mukanen. Että sillon tietysti niinkun puhuin siitä kaavotuksesta, niin jos se on puhtaasti jotain tällästä, seurakunta voi siinä edistää jotain asiaa, mutta kyllä sen on harkittava mihin se lähtee mukaan. Et ei pidä olla semmosta ajatusta et lähetään mihin vaan. Kuhan päästään mukaan. Että kyllä se harkinta on aina oltava mukana ja pidettävä kiinni siitä hengellisestä työstä.”
> Haastattelija: ”Et sen on näyttävä siellä jollakin tavalla kuitenkin?”
> Seurakunnan talouspäällikkö: ”Kyllä jotenkin, tai sen on sitten tuettava jotain perheitten hyvinvointia tai jotain vastaavaa, jossa se on tavallaan ehkä pikkusen piilotettuna, mut kuitenkin se asia on siellä mukana sitten.”

Tässä näytteessä haastateltava korostaa harkintaa: seurakunnan on punnittava, minkälainen toiminta ja osallistuminen on sen hengellisten periaatteiden mukaista. Useakin haastateltava varoitti, että vaikka

https://doi.org/10.21435/tl.270

maallisiin toimintoihin voidaan osallistua hengellisen periaatteen nojalla, ei seurakunnan pidä osallistua mihin tahansa. Toisin sanoen, hengellisen periaatteen toimintokohtainen soveltaminen vaatii tulkintaa. Itse asiassa tulkinnanvaraa on myös siinä, mikä tai mitkä ovat seurakunnan hengelliset periaatteet. Monen haastateltavan kommenteissa keskeisenä periaatteena näyttäytyi toisten ihmisten, varsinkin heikkojen ja vaikeuksissa olevien auttaminen. Jotkut korostivat yleisemmin ihmisten hyvinvoinnin ja jaksamisen tukemista tai yhteisöllisyyttä sekä alueen ja maiseman hoitamista. Seurakunnan arvoina vedottiin myös eettisyyteen, lainmukaisuuteen ja hyvien tapojen noudattamiseen. Alkoholin kulutukseen, valmistukseen ja markkinointiin osallistumisen mainitsi useampi haastateltu esimerkkinä toiminnasta, joka ei sopisi seurakunnan hengellisiin arvoihin. Periaatteiden tulkitsemisen merkitys tulee ilmeisemmäksi, jos tätä vertaa esimerkiksi siihen, että toisenlaisessa kristillisessä perinteessä alkoholijuomien valmistaminen voitaisiin katsoa luontevaksi osaksi vaikkapa luostarien toimintaa. Osa haastatelluista torjui taloudellisen voiton tavoittelun seurakunnan periaatteiden vastaisena:

> Kirkkoherra: ”No mä uskosin että ainakin, jos meidän luottamushenkilöitä ajattelee niin kyllä varmaan ennakkoluulottomasti suhtaudutaan kaikkeen. Mutta tietysti pohditaan sitten varmaan sitäkin että liittykö tää millään tavalla seurakunnan tehtävään ja toimintaan.”
> Haastattelija: ”Näät sää et se kuitenkin jollakin tavalla pitäisi se toiminta, mihin lähetään mukaan pystyä kytkemään seurakunnan tehtävään?”
> Kirkkoherra: ”No kyllä sillä tavalla tietysti että toimittais ainakin kirkkolain ja järjestyksen puitteissa, että ei niitä voi ylittää, että jos seurakunta lähtee harjoittamaan sellasta liiketoimintaa, joka ei millään tavalla liity sen tehtävään, niin kyllähän sitä aletaan kyseenalaistamaan sitten.”
> Haastattelija: ”Vaikka se jollakin tavalla oliskin maaseutua kehittävää tai sen elinvoimaisuutta lisäävää toimintaa?”
> Kirkkoherra: ”No siinä on nimenomaan se justiin, että laittomuuksia ei voida tehdä. Että siinä on nimenomaan se että, jos nyt joku perustais jonkun ihan täysin tähän liittymättömän firman, jonkun matkailuyrityksen tai minkä nyt ajattelis, niin kyllä siinä on varovasti toimittava, eihän sitä voi lähtee ihan mihin tahansa mukaan. Seurakunta ei oo kuitenkaan sillä tavalla liikeyritys, että se tuottas voittoa esimerkiks, vaan tää on nimenomaan sitä toimintaa varten perustettu.”

https://doi.org/10.21435/tl.270

Muutama haastateltava nosti seurakunnan keskeisenä hengellisenä periaatteena esille nimenomaan kristillisen sanoman levittämisen:

> Haastattelija: ”Väite kolme kuuluu että ’seurakunnan tulisi osallistua myös sellaisiin maaseutua säilyttäviin toimintoihin, joihin ei liity hengellistä ulottuvuutta.’”
> Yrittäjäyhdistyksen pj: ”Kyl mä näkisin et seurakunnan kuitenkin se lopullinen työmuoto on kuitenkin se hengellisen ulottuvuuden tuonti. Ja kaiken toiminnan perusajatuksena on hengellinen puoli. Se että jos otetaan aikaperiodi, mennään vaikka sieltä lasten kautta, et tuetaan tällä sitä maaseudun elinvoimasuutta, et pidetään näitä iltapäiväkerhoja, mutta sen toiminnan perimmäinen tarkotus on, et sitä kautta saadaan myöskin tää kirkon sanoma pikkuhiljaa vietyä sinne. Et kyllä mulla on semmonen kynnys et kirkon toiminnassa ja hengellisessä toiminnassa on kuitenkin se hengellinen johtoajatus, ja siihen pitää se toiminto tähdätä.”
> Haastattelija: ”Joo.”
> Yrittäjäyhdistyksen pj: ”Eikä sitte, et lähetään vaan mukaan johonki toimintaan, menköön se sitten mihin vaan.”

Sanoman levittäminen on Raamatulla perusteltavissa oleva hengellinen toimintaperiaate vastaavasti kuin kultainen sääntö ja lähimmäisenrakkauskin. Merkille pantavaa tässä on se, että näin ollen myös hengelliseksi kategorisoitujen, yhteistoiminnan kannalta potentiaalisesti ongelmalliseksi koettujen toimintojen mukanaoloa voidaan perustella hengellisellä periaatteella. Kysymys ei ole siis vain siitä, että maalliseksi kategorisoituun toimintaan osallistumisen taustalla seurakunnalla on oltava hengellinen periaate. Asenteiden rakentumisen kannalta olennaista onkin se, mitä ja miten tulkittua hengellistä periaatetta käytetään kannanottojen perusteluna.

Hengellisen ulottuvuuden näkyvillä oleminen asenteiden jäsentäjänä

Tässä luvussa olemme hahmotelleet diskursiivista psykologiaa uskonnontutkimukseen sovellettavana, mikrotason sosiaalista konstruktionismia edustavana tutkimusotteena, jossa uskontoa ja uskonnollisuutta lähestytään ihmisten puheissa, keskusteluissa ja vuorovaikutuksessa rakentuvana ja tilannekohtaisesti tavoitettavana ilmiönä.

https://doi.org/10.21435/tl.270

Diskursiivisessa psykologiassa puhetta ja kielenkäyttöä tulkitaan toimintana ja yhteistoimintana. Myös kokemuksellisen ja psykologisen todellisuuden ilmiöt, kuten uskomukset tai asenteet, käsitteellistetään sosiaalisesti rakentuviksi, eikä puhetta näin ollen tulkita tai selitetä yksilön sisäisillä psyykkisillä rakenteilla. Havainnollistimme lähestymistapaa esimerkillä, jossa tutkitaan uskonnollisen tulkintakehyksen käyttöä evankelis-luterilaisten seurakuntien toimijarooliin kohdistuvien asenteiden rakentamisessa.

Luvun jälkiosassa hyödynsimme esimerkkitutkimuksen aineistoa ja analysoimme tarkemmin hengellisyyden retorisia versioita seurakuntien toimintaan kohdistettujen kannanottojen perusteluissa. Analyysi paljasti kaksi erilaista versiota hengellisyydestä. Hengellistä ulottuvuutta käsiteltiin yhtäältä melko selkeänä toimintokategoriana, joka eroaa maallisesta ja arkisesta toiminnasta ja johon seurakunta on erikoistunut. Toisaalta hengellisyydestä puhuttiin Raamatusta ja kirkkolaista juontuvana toimintaperiaatteena tai tehtävänä, josta johdetaan ja jolla arvioidaan seurakunnalle sopivaa toimintaa. Toimintaperiaatteeksi ymmärrettynä hengellinen ulottuvuus jättää joustovaraa seurakunnan valitsemalle toiminnalle: seurakunnan katsotaan voivan osallistua myös maalliseksi kategorisoituun toimintaan, kunhan se on perusteltavissa hengellisellä periaatteella. Seurakunnan hengellinen toimintaperiaate voidaan kuitenkin tulkita useammalla tavalla, ja sen soveltamisen katsotaan vaativan huolellista ja tapauskohtaista harkintaa.

Hengellisen ulottuvuuden kahden retorisen version tunnistaminen auttaa ymmärtämään sitä, että haastateltujen kommenteissaan ilmaisemia asenteita jäsentää kysymys hengellisen ulottuvuuden näkyvillä olemisesta. Hengelliseksi kategorisoitujen toimintojen tuominen mukaan maaseudun kehittämiseen liittyvään kanssakäymiseen muiden toimijoiden kanssa näyttäytyi monissa perusteluissa ongelmana, jonka ratkaisuksi tarjoutuu hengellisyyden pitäminen poissa näistä yhteyksistä. Tätä taas on vaikea hyväksyä, jos halutaan pitää kiinni seurakunnan uskonnollisesta identiteetistä, ja näin osallistumista päädytään arvottamaan kielteisesti. Hengellisen ulottuvuuden käsitteleminen toimintaperiaatteena sen sijaan avaa mahdollisuuden myönteiseen arvottamiseen. Hengelliseksi kategorisoitujen toimintojen ei tarvitse olla mukana, jos maalliseksi katsottuun maaseudun ke-

https://doi.org/10.21435/tl.270

hittämiseen osallistumisen taustalla on hengellinen periaate. Tällöin hengellinen ulottuvuus on läsnä, vaikka ei olisi näkyvillä.

Hengellisyyden versioiden analyysi oli tiiviisti kytkettynä haastateltujen esittämien kannanottojen ja perustelujen analysointiin. Metodisesti siinä oli kysymys haasteltujen käyttämien retoristen resurssien ja keinojen erittelystä. Retorista analyysia on mahdollista tehdä useilla tavoilla ja erilaisista lähtökohdista (ks. esim. Sakaranaho 2001; Jokinen ja muut 2012). Meidän tapauksessamme olennaista oli laadullisen asennetutkimuksen mukainen pyrkimys syventää kuvaa kommenteissa tapahtuvasta asenteiden rakentamisesta. Analogisesti tälle esimerkiksi Hopkins ja Kahani-Hopkins (2004) erittelevät intressien versioita tarkastellessaan muslimi-identiteetin rakentamista muslimien poliittisissa kirjoituksissa Isossa-Britanniassa. Hekin nojaavat Billigin retoriikkaan ja jäsentävät aineistoaan lähtien liikkeelle (vaaleihin osallistumista koskevista) kannanotoista ja niille esitetyistä perusteluista.

Sen tunnistaminen, että hengellinen ulottuvuus voidaan retorisesti ymmärtää toiminnan taustalla olevana periaatteena, syventää myös kuvaa siitä, miten kehystämisprosessit kietoutuvat kantaa ottavaan ja kantoja perustelevaan kommentointiin. Goffman (1986) käyttää yhdestä esittelemästään kehysmuunnoksen eli toiminnan uudelleen tulkitsemisen muodosta nimitystä *re-grounding*, uudelleenperustaminen. Tällä hän viittaa siihen, että jonkin toiminnan motiivi tulkitaan aiemmasta poiketen. Esimerkiksi jokin toiminto, joka on katsottu palkan vuoksi tehtäväksi työksi, tulkitaankin hyväntekeväisyydeksi. (Goffman 1986.) Hengellisen ulottuvuuden käsitteleminen toiminnan taustalla olevana periaatteena mahdollistaa hengelliseen tai maalliseen kategoriaan sijoitettujen toimintojen uudelleentulkinnat juuri tässä muodossa. Tätä kautta hengellisyyden ymmärtäminen periaatteeksi tuo joustoa uskontokehyksen retoriseen käyttöön.

Goffman (1986) tarkastelee myös tilanteita, joissa on mukana useampi osapuoli siten, että kaikki eivät jaa samaa kehystä. Kaksi henkilöä voi esimerkiksi pilailla kolmannen kustannuksella ilman, että tämä tunnistaa pilailukehyksen (ks. myös Ketola ja muut 2002). Haastatteluissa rakennettu asenne, jonka mukaan hengellinen ulottuvuus voi olla poissa näkyvistä mutta silti läsnä, implikoi vastaavasti, että kaikki osapuolet eivät tunnista toiminnan taustalla olevaa us-

https://doi.org/10.21435/tl.270

konnollista kehystä. Tämä taas on haaste ainakin niille seurakunnan edustajille, joiden on kyettävä perustelemaan omilleen, että maalliseksi katsottuun maaseudun kehittämiseen osallistuminen on hengellisen periaatteen mukaista.

Lopuksi: Sekularisoitunut hengellisyys periaatteiden ja arvojen palvelemisena

Mainitut hengellisyyden versiot tunnistettiin haastatteluaineistosta, joka oli tuotettu tietyssä kontekstissa. Haastatellut olivat seurakuntien ja muiden maaseudun paikallistoimijoiden edustajia. Haastattelujen aiheeksi oli ilmoitettu seurakunnat ja maaseudun kehittäminen, ja haastateltujen kommentoitaviksi esitetyt lauseväittämät koskivat nimenomaan tätä teemaa. Analyysin tulokset kertovat hengellisyydestä tuotetuista versioista juuri näissä tilanteissa. Diskursiivisen psykologian periaatteiden mukaisesti itse analyysissa haastattelupuheen ei tulkittu kertovan haastateltujen mielensisäisistä rakenteista tai heitä ympäröivistä yhteiskunnallisista tai sosiaalisista rakenteista, eikä puhetta yritetty selittää niillä. Nämä lähtökohdat mielessä pitäen on toki syytä kysyä, mikä näissä tilanteissa ja niistä saaduissa tuloksissa on merkityksellistä ja kiinnostavaa nimenomaan uskontoa ja uskonnollisuutta koskevien keskusteluiden kannalta.

Huomiota voidaan kiinnittää ensinnäkin siihen, että tässä yhteydessä tuotetut hengellisyyden versiot edustavat yleisesti ottaen varsin kapeaa ymmärrystä hengellisyydestä. Hengellisyyden kulttuuristen diskurssien tarkasteluissa (esim. Ammerman 2013; Bell & Taylor 2004) hengellisyys näyttäytyy paitsi uskontoperinteisiin osallistumisena myös elämän merkityksenä, tarkoituksena ja kutsumuksena, pyhyyden ja jumaluuden kohtaamisena ja etsimisenä, mysteerinä ja niin edelleen. Toki voidaan ajatella, että monet seurakunnan tavanomaiset, hengellisiksi kategorisoidut toiminnot tarjoavat mahdollisuuden ja tilaisuuksia hengellisyydelle myös näissä muissa merkityksissä. Näitä eivät haastatellut kuitenkaan puheessaan tuottaneet. Samoin on ajateltavissa, että kun hengellisyys seurakunnan tehtävänä ja toimintaperiaatteena esitettiin Raamatusta johdettuna, tällöin vedottiin Jumalan antamaan missioon. Yliluonnolliseen auktoriteettiin ei hen-

https://doi.org/10.21435/tl.270

gellisyyden yhteydessä esitetyissä kommenteissa kuitenkaan suoraan vedottu lainkaan. Itse asiassa koko haastatteluaineistossa Jumalaan vetoaminen oli harvinainen poikkeus: ”Jumala ei ole kieltänyt kehittämästä maaseutua” (Pesonen & Vesala 2007, 117–118.) Tällaiset pohdinnat kuitenkin itsessään osoittavat, että muunkinlaiset versiot hengellisyydestä olisivat olleet periaatteessa mahdollisia. Silti haastateltavat eivät käyttäneet Parkin (1990) mainitsemaa ”korkeamman asteen uskonnollisuutta” tulkintakehyksenään, vaan pitäytyvät pitkälle versioissa, jossa hengellisyys on ”uskontoperinteisiin osallistumista”.

Havaittujen hengellisyyden versioiden retorisen käytön voitaisiin katsoa kuvaavan sellaisia arkisen vuorovaikutuksen tilanteita sekularisoituneessa luterilaisessa yhteiskunnassa, joissa uskonto tuotetaan ”ohuena” niin, että esimerkiksi hengellisyyttä on riittävää käsitellä yksinkertaisesti seurakuntien tavanomaisena pidettynä toimintana. Toisaalta hengellisyys seurakunnan toiminnan taustalla olevana periaatteena tuntuu osoittavan sekularisoitumisprosessin varsin kiinnostavaan puoleen. Meyerin ja Jeppersonin (2000) mukaan sekularisoitumisen myötä aiemmat transsendenttiset tai yliluonnolliset auktoriteetit ovat korvautuneet abstrakteilla periaatteilla ja eettisillä koodeilla (kuten ihmisarvo, elämän kunnioitus ja totuus). Juutalais-kristillisen perinteen mallin mukaan myös modernin sekulaarin toimijan keskeinen piirre on, että hän palvelee jotain päämiestä, on jonkun asialla. Kuitenkin Jumalan sijasta moderni toimija voi Meyerin ja Jeppersonin mukaan palvella itseään, toisia yksilöitä, ryhmiä ja yhteisöjä, luonnonympäristön ja uhanalaisten eläinlajien tapaisia ei-toimijoita tai abstrakteja periaatteita ja arvoja. Moderni toimija kohtaa jatkuvasti valintoja sen suhteen ketä tai mitä palvella. Haastatteluissa havaittava hengellisyyden käsittely toiminnan taustalla olevana periaatteena tuntuu vastaavan juuri tähän modernin toimijuuden haasteeseen.

Meyerin ja Jeppersonin (2000) sosiologista teoriaa ajatellen tuloksemme ehkä kuvaavat sekularisoitumista siten, että haastatteluissa seurakunnan hengellisyyttä käsitellään missiona, tehtävänä, josta puhutaan ennen kaikkea periaatteiden ja arvojen palvelemisena. Lähimmäisten ja yhteisön asialla oleminen seurakunnan hengellisenä periaatteena johdattaa siihen ajatukseen, että Meyerin ja Jeppersonin korostaman abstraktin periaatteen lisäksi transsendentin päämiehen

https://doi.org/10.21435/tl.270

paikalla voi olla konkreettinen sosiaalinen toimija. Jumalan palveleminen voi siis muuntua toisten ihmisten palvelemiseksi, mikä onkin vanha kristillinen idea. Periaatteiden palveleminen taas kietoutuu eettiseen pohdintaan ja sen punnitsemiseen, milloin ja missä tapauksissa lähimmäisten, perheiden, yhteisön, maaseudun ja seurakunnan itsensä palveleminen lopulta on hengellisten periaatteiden mukaista. Näin maalattuna seurakunta rakentuu moderniksi toimijaksi, mitä vahvistaa aineistossa rakentuneiden asenteiden keskiössä ollut kysymys hengellisyyden ja uskonnollisen kehyksen pitämisestä poissa näkyviltä maaseudun kehittämisessä. Meyerin ja Jeppersonin mukaan sekularisoitumista on se, että Jumala työnnetään pois julkiselta näyttämöltä yksityisen elämän sopukoihin. Tähän vaatimukseen myös jotkut haastateltavat vetosivat. Ajatus Jumalan palvelemisesta onkin rajautunut erilliseksi hengelliseksi toimintokategoriaksi, kuten kirkonmenoiksi.

Haastatteluissa toivottiin, että maaseudun kehittämisessä seurakunnan yliluonnollisen päämiehen sanoman levittäminen jäisi taustalle. Kiinnostavaa kuitenkin on, että taustalle jääväkin voidaan ymmärtää läsnä olevaksi, ainakin arkisten vuorovaikutustilanteiden todellisuudessa. Monet haastateltavat rakensivat asennetta, jonka mukaan hengellinen ulottuvuus voi olla mukana, vaikka se ei olisikaan näkyvissä ja kaikkien tunnistama. Uskonnon ja hengellisyyden konstruoiminen ilmiöiksi, jotka eivät ole näkyvästi esillä mutta silti läsnä, näyttäisi luonnehtivan mikrotason vuorovaikutusprosesseja, jotka säätelevät uskonnon paikkaa. Analysoimassamme haastattelupuheessa puhujien keskeinen tehtävä oli rajanveto uskonnollisen toimijaroolin ja maaseudun kehittämisen välillä. Tähän tarkoitukseen hengellisyyden ohuet retoriset versiot riittävät hyvin, koska niiden avulla voidaan erotella, mikä uskonnossa tulee näkyviin ja mikä jää taustalle. Tutkimamme haastattelut avaavat näkymän nimenomaan tähän rajankäyntiin.

https://doi.org/10.21435/tl.270

Kirjallisuus

Ammerman, Nancy T. (2013) Spiritual but Not Religious? Beyond Binary Choices in the Study of Religion. *Journal for the Scientific Study of Religion* 52:2, 258–278.

Antaki, Charles (1994) *Explaining and Arguing: The Social Organization of Accounts*. Lontoo: Sage.

Bell, Emma & Taylor, Scott (2004) 'From Outward Bound to Inward Bound': The Prophetic Voices and Discursive Practices of Spiritual Management Development. *Human Relations* 57:4, 439–466.

Billig, Michael (1996) *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology.* Cambridge: Cambridge University Press.

Billig, Michael (2009) Discursive Psychology, Rhetoric and the Issue of Agency. *Semen: Revue de sémio-linguistique des textes et discours* 27.

Burr, Vivien (2015) *Social Constructionism*. Lontoo: Routledge.

Burr, Vivien & Dick, Penny (2017) Social Constructionism. Teoksessa Brendan Gough (toim.) *The Palgrave Handbook of Critical Social Psychology*. New York: Palgrave Macmillan, 59–80.

Edwards, Derek (1999) Emotion Discourse. *Culture & Psychology* 5:3, 271–291.

Edwards, Derek & Potter, Jonathan (2001) Discursive Psychology. Teoksessa Alec McHoul & Mark Rapley (toim.) *How to Analyse Talk in Institutional Settings: A Casebook of Methods*. Lontoo: Continuum, 12–24.

Goffman, Erving (1986) *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience.* Boston: Northeastern University Press.

Harre, Rom (1995) Discursive Psychology. Teoksessa Jonathan A. Smith, Rom Harré & Luk van Langenhove (toim.) *Rethinking Psychology*. Vol. 3. Lontoo: Sage, 143–159.

Harré, Rom & Van Langenhove, Luk (toim.) (1998) *Positioning Theory: Moral Contexts of International Action*. New Jersey: Wiley-Blackwell.

Hjelm, Titus (2014) Religion, Discourse and Power: A Contribution towards a Critical Sociology of Religion. *Critical Sociology* 40:6, 855–872.

Hopkins, Nick & Kahani-Hopkins, Vered (2004) Identity Construction and British Muslims' Political Activity: Beyond Rational Actor Theory. *British Journal of Social Psychology* 43:3, 339–356.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2012) *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. Tampere: Vastapaino.

Kent, Alexandra & Potter, Jonathan (2014) Discursive Social Psychology. Teoksessa Thomas M. Holtgraves (toim.) *The Oxford Handbook of Language and Social Psychology*. Oxford: Oxford University Press.

Ketola, Kimmo, Knuuttila, Seppo, Mattila, Antti & Vesala, Kari Mikko (2002). *Puuttuvat viestit: Nonkommunikaatio inhimillisessä vuorovaikutuksessa.* Helsinki: Gaudeamus.

Lamont, Peter (2007) Paranormal Belief and the Avowal of Prior Scepticism. *Theory & Psychology* 17:5, 681–696.

https://doi.org/10.21435/tl.270

Lamont, Peter, Coelho, Claudia & Mckinlay, Andrew (2009) Explaining the Unexplained: Warranting Disbelief in the Paranormal. *Discourse Studies* 11:5, 543–559.

McKinlay, Andrew & McVittie, Chris (2009) *Social Psychology and Discourse*. Sussex: John Wiley & Sons.

Meyer, John. W. & Jepperson, Ronald. L. (2000) The 'Actors' of Modern Society: The Cultural Construction of Social Agency. *Sociological Theory* 18:1, 100–120.

Moberg, Marcus (2013) First-, Second-, and Third-Level Discourse Analytic Approaches in the Study of Religion: Moving from Meta-Theoretical Reflection to Implementation in Practice. *Religion* 43:1, 4–25.

Park, George (1990) Making Sense of Religion by Direct Observation: An Application of Frame Analysis. Teoksessa Stephen H. Riggins (toim.) *Beyond Goffman. Studies on Communication, Institution, and Social Interaction*. Berliini: De Gruyter, 235–276.

Pauha, Teemu (2015) Ambassadors of Faith: Young Muslims Negotiating for Agency in the Face of Discursive Government. *Journal of Religion in Europe*, 8:1, 73–100.

Pesonen, Heikki & Vesala, Kari Mikko (2007) *Seurakunnat maaseudun kehittäjinä: Uskonto paikallistason vuorovaikutuksessa*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Pesonen, Heikki, Niska, Miira & Vesala, Kari Mikko (2013) The Societal Role of Evangelical Lutheran Parishes in Rural Finland: A Qualitative Approach to Local Attitudes. *Rural Theology* 11:2, 68–82.

Potter, Jonathan (1996). *Representing Reality: Discourse, Rhetoric and Social Construction*. Lontoo: Sage.

Potter, Jonathan & Edwards, Derek (2001) Discursive Social Psychology. Teoksessa W. Peter Robinson & Howard Giles (toim.) *The New Handbook of Language and Social Psychology*, 103–118. Oxford: Wiley.

Potter, Jonathan & Hepburn, Alexa (2008) Discursive Constructionism. Teoksessa James A. Holstein & Jaber F. Gubrium (toim.) *Handbook of Constructionist Research*, 275–293.

Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1987) *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. Lontoo: Sage.

Pyysiäinen, Ilkka (2004) *Magic, Miracles, and Religion: A Scientist's Perspective*. Walnut Creek: Altamira Press.

Pyysiäinen, Jarkko (2010) Co-Constructing a Virtuous Ingroup Attitude? Evaluation of New Business Activities in a Group Interview of Farmers. *Text & Talk* 30:6, 701–721.

Rancken, Jeena (2017) *Yliluonnollinen kokemus: Tulkinta merkitys ja vaikutus*. Tampere: Vastapaino.

Sakaranaho, Tuula (toim.) (2001) *Retorinen tutkimus uskontotieteessä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

von Stuckrad, Kocku (2003) Discursive Study of Religion: From States of the Mind to Communication and Action. *Method & Theory in the Study of Religion* 15:3, 255–271.

https://doi.org/10.21435/tl.270

Taira, Teemu (2013) Making Space for Discursive Study in Religious Studies. *Religion* 43:1, 26–45.

Taves, Ann (2011) *Religious Experience Reconsidered: A Building-Block Approach to the Study of Religion and Other Special Things*. Princeton: Princeton University Press.

Utriainen, Terhi (2018). Epävirallinen eletty uskonto. Teoksessa Kimmo Ketola, Tuomas Martikainen & Teemu Taira (toim.) *Uskontososiologia.* Turku: Eetos, 113–125.

Vesala, Kari Mikko (2004) Sosiaalipsykologinen näkökulma uskontoon. Teoksessa Tom Sjöblom & Terhi Utriainen (toim.) *Mikä ihmeen uskonto*. *Suomalaisten tutkijoiden puheenvuoroja uskonnosta.* Helsinki: Helsingin yliopisto, 215–232.

Vesala, Kari Mikko & Rantanen, Teemu (2007) (toim.) *Argumentaatio ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus.

Wetherell, Margaret (2008) Subjectivity or Psycho-Discursive practices? Investigating Complex Intersectional Identities. *Subjectivity* 22:1, 73–81.

Whittle, Andrea & Mueller, Frank (2011) The Language of Interests: The Contribution of Discursive Psychology. *Human Relations* 64:3, 415–435.

Widdicombe, S. (2011) 'I am a Believer but not a Conformist': Negotiating Claims to being Religious among Syrian Christians and Muslims. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 21:6, 468–483.

Wooffitt, Robin (1992) *Telling Tales of the Unexpected: The Organization of Factual Discourse*. Hertfordshire: Harvester Wheatshead.

Wooffitt, Robin (2000) Some Properties of the Interactional Organisation of Displays of Paranormal Cognition in Psychic-Sitter Interaction. *Sociology* 34:3, 457–479.

Wooffitt, Robin & Allistone, Simon (2005) Towards a Discursive Parapsychology Language and the Laboratory Study of Anomalous Communication. *Theory & Psychology* 15:3, 325–355.

https://doi.org/10.21435/tl.270